

Сергій ЗУБЧЕНКО,
кандидат політичних наук,
головний консультант відділу гуманітарної політики
та розвитку громадянського суспільства
Центру суспільних досліджень
Національного інституту стратегічних досліджень,
ветеран російсько-української війни

КОРОНАВІРУСИ ГЛОБАЛЬНОЇ БЕЗВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: НОВІ-СТАРІ ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ СТІЙКОСТІ НА ТЛІ ХРОНІЧНИХ МІЖНАРОДНИХ ПРОБЛЕМ

Як світ новий з старого збудувати?
Як навчить байдужих почувати?
Як розбудити розум, що заснув?
Леся Українка, «Сім струн»

Анотація. Статтю присвячено аналізу міжнародно-політичних аспектів пандемії COVID-19, а також змін у безпековому середовищі через глобальне поширення коронавірусної хвороби. Окреслено проблемні питання національних і міжнародних протиепідемічних заходів. Наведено конкретні приклади зловмисного інструментального використання COVID-19 із боку Росії для подальшого дестабілювання міжнародного правопорядку та досягнення своїх зовнішньополітичних цілей: од масованих «активних заходів» в інформаційному просторі (зокрема для послаблення санкцій за протиправну анексію українського Криму та ведення війни на Донбасі) – до військово-політичних спецоперацій. Обґрунтовано недоцільність зняття обмежувальних і санкційних заходів щодо РФ до повного відновлення територіальної цілісності України в міжнародно визнаних кордонах і відмови російського керівництва від державно-терористичних методів. Артикульовано запобігання поширенню інших негативних тенденцій, що становлять пряму загрозу міжнародному миру й безпеці.

Ключові слова: російська воєнна агресія проти України, міжнародне право, COVID-19, дипломатія, зовнішня політика, національна безпека, геополітика, гібридна війна.

2020 рік почався в найкращих традиціях голлівудських фільмів-катастроф: очікування гіпотетичної Третьої світової війни (унаслідок стрімкого загострення відносин між США й Іраном) під акомпанемент жахливих лісових пожеж в Австралії та масштабного виверження вулкану Тааль на Філіппінах. Україна до того ж ще й трагічно втратила Boeing-737 із 176 особами на борту (з них 9 членів екіпажу та 2 пасажери – українці), який збили двома ракетами ЗРК «Тор-М1» із бази ППО Корпусу вартових Ісламської революції Ірану.

Проте замість воєнно-ядерного апокаліпсису настав біологічний. Пандемія COVID-19 вразила світ на початку 2020 року. В епоху незворотної, здавалося б, глобалізації суспільства всі зненацька опинилися фактично зачиненими всередині кордонів своїх держав.

І от саме тут з усією яскравістю став очевидним брак стратегічної компетентності, дієздатності й оперативності деяких міжнародних організацій, урядів і політичних лідерів, про який так багато писали останніми «докоронавірусними» роками. Адже для фахівців спалах захворювання не був «чорним лебедем» – аргументовані думки про ймовірність інфекційної пандемії (самого такого респіраторного типу) висловлювали задовго до нинішніх подій. І не просто вербалізували, а й навіть брали в основу протиепідемічних навчань, як-от «Event 201» в жовтні 2019 року. Та й загалом масштабні епідемії в історії людства – не новина. Але ж раніше можливості науки та медицини були скромнішими! Тому апелювання до нібито безпрецедентності викликів, із якими довелось боротися державним мужам і поважним інституціям у контексті COVID-19, не можна вважати переконливим виправданням для розрізнених (а подекуди й взаємнесумісних) організаційно-правових, соціальних і медичних практик протидії поширенню хвороби. Зрештою, карантин карантином, але ж елементарної логіки, критичного мислення та здорового глузду ніхто не скасовував.

Ще очевиднішим був провал комунікативного напрямку: од злочинної недбалості (тих, хто із запізненням поінформував світ про спалах) та не менш злочинної легковажності (тих, хто не сприйняв цей сигнал за щось справді серйозне, варте негайного реагування й рішучих дій у межах своїх країн) до відвертої профнепридатності (тих, хто своїми недолугими коментарями мимоволі сприяв дезорієнтації, панічним настроям і конспірологічній істерії чи навіть сам ставав розповсюдником дезінформації). І це з урахуванням колосальних можливостей сучасних засобів та інструментів комунікації! За іронією долі інформаційна глобалізованість і прозорість інформаційних кордонів сучасного світу тут піднесла перцю публічним особам, призводячи до вірусності (даруйте за сумний каламбур) їхніх некоректних висловів і хибних тез – аж такої, що навіть після спростування ті ще й досі де-не-де виринають у соцмережах як «одкровення» (часто – завдяки цілеспрямованим зусиллям інформаційних маніпуляторів, але про це трохи згодом).

Здавалося б, в умовах різноголосся поміж влади взірцем поміркованості та здорового глузду мали б стати авторитетні медіа. Але деякі їхні представники раптом почали ігнорувати фахові стандарти. Як влучно зауважив С. Корсунський, «думку кожного лікаря, мера чи губернатора, готового говорити з пресою, тиражують, особливо якщо вона має скандальний характер. Одиначні випадки смакуються й підносять як масові, локальні проблеми мультиплікуються до розміру світових». Тож чи варто дивуватися, що в підсумку «частина наляканого розбродом представників влади народу легше вірить у жахливі новини, ніж у хороші, та із задоволенням смакує подробиці кожної трагічної смерті, ніби не помічаючи кількості тих, хто видужав, а інша частина просто відкидає навіть незаперечні факти й перевірені часом рекомендації» [1].

Пандемія COVID-19, безперечно, породила купу нових проблем для національних урядів і міжнародних організацій. Проте, хоч би як цинічно це не звучало, вона мала й позитивні впливи. Наприклад, улаштувала функціональний стрес-тест для національної стійкості, безпекових культур і систем екстреного реагування держав на надзвичайні події; дала змогу відфільтрувати критично важливе та пріоритетне від другорядного, відправивши на смітник історії низку форсованих на різноманітних майданчиках маніпулятивних наративів, які в найкращому разі просто відволікали від головного, а в найгіршому – були каталізаторами соціальної напруги та конфліктів. Щоправда, їхнє місце, стараннями фахівців із «активних заходів» (про яких, зокрема, докладно розповідає у своїй книзі Т. Рід [2]), уже прагнуть посісти інші, подекуди ще маніпулятивніші й токсичніші. Але COVID-19 принаймні нагадав про справжню цінність деяких простих і нібито самоочевидних речей, які багато хто забув у буденності.

Інструментальні аспекти COVID-19. Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг зазначив, що коронавірусна криза зачепила всіх, проте не ліквідувала безпекових викликів, які стояли перед світом до того [3]. На жаль, він мав рацію. Так, пандемія дещо притлумила дріб'язкові міждержавні та внутрішньополітичні суперечки, проте старі загрози міжнародного й глобального порядку денного нікуди не поділися, хоча деінде зникли із заголовків новин. Ба більше: дехто з великих регіональних акторів побачив у поширенні інфекції нові можливості для досягнення своїх політичних цілей і завдання шкоди національній безпеці своїх візаві.

Попри всю серйозність загрози, у світі не бракує охочих цинічно використати пандемію у власних інтересах. Свої «матінки Кураж» є на будь-якій війні, навіть якщо це війна зі смертельно небезпечною хворобою. І йдеться не лише про намагання деяких урядів (на яке з готовністю, гідною кращого застосування, відгукнулася низка технологічних компаній) під прикриттям протиепідемічних заходів неவிправдано обмежити демократичні свободи

та організувати тотальне шпигування за своїми громадянами. Поки одні держави й альянси спільно працювали над залагодженням екстрених політичних, економічних, медичних, організаційних і логістичних викликів COVID-19 (самі лише українські «Авіалінії Антонова» з березня до травня 2020 року доправили літаками Ан-225 «Мрія» та Ан-124 «Руслан» понад 1500 т вантажу з Китаю в більш ніж 30 країн ЄС, Америки, Близького Сходу), інші країни з ентузіазмом узялися експлуатувати безпекові лакуни, які несподівано відкрила перед ними пандемія (адже для деяких видів злочинної діяльності, наприклад, для хакерів та «інформаційних диверсантів» різного підпорядкування, закриття кордонів абсолютно не є перешкодою). Це й розширення можливостей для перехоплення чутливої інформації та збору розвідувальних даних із телекомунікаційних каналів (зокрема внаслідок «віртуалізації» багатьох процесів на базі мережевих сервісів і платформ штибу «Skype» чи «Zoom»); і поява додаткового «простору для оперативного маневру» на зовнішньополітичних фронтах (насамперед через зміщення фокусу національних політик у бік внутрішньої безпеки та зведення до рівня пріоритету внутрішньодержавних питань протидії поширенню коронавірусу); і утворення сприятливого ґрунту для здійснення psy-ops – сіяння розбрату в лавах своїх геополітичних конкурентів та їхніх союзників, поширення дезінформації та панічних настроїв всередині їхніх держав (зокрема внаслідок суперечливих протиепідемічних практик деяких національних урядів, їхньої комунікативної некомпетентності, а також об'єктивного ускладнення можливості верифікувати інформацію «на землі» через карантинні обмеження). Найбільшу активність розгорнула Росія, яка вже сьомий рік утримує контроль над незаконно анексованим українським Кримом й окупованими ОРДЛО.

Попри небезпеку для власного населення (станом на середину травня 2020 року РФ посідала друге місце у світі за кількістю підтверджених випадків COVID-19), Росія інструменталізувала пандемію коронавірусу для досягнення своїх цілей щонайменше на трьох «плацдармах»:

1. *У медійній сфері та кіберпросторі.* І зрештою всесвітню мережу накрило черговою хвилею фейків, а медійні шпальти зарясніли алармістським фарисейством, маніпулятивною риторикою та примітивною конспірологією. Як наголосив Генеральний секретар ООН А. Гутерріш, «відверту брехню поширюють в інтернеті неймовірними темпами. Нещодавнє дослідження однієї з великих соцмережевих платформ показало, що 40% постів про COVID-19 згенерували боти – автоматичні програми, замасковані під людей» [4]. За даними Оперативної робочої групи зі стратегічних комунікацій Європейської служби зовнішньополітичної діяльності, значну частину дезінформації щодо коронавірусної хвороби поширюють саме джерела, пов'язані з Кремлем [5]. Головні об'єкти дезінформаційно-пропагандистських кампаній РФ

незмінні (згідно з доповідями спецслужб Чехії [6], Естонії [7], Латвії [8] та Литви [9], у 2019 році це були США, НАТО, Україна та ЄС). Окрім того, Британський національний центр кібернетичної безпеки викрив операцію російських хакерів, які атакували низку університетів Сполученого Королівства, що працюють над винайденням вакцини й устаткування в боротьбі проти коронавірусу [10]. Україна ж, на думку німецької «Die Welt», узагалі останніми роками стала суцільним «випробувальним майданчиком для кібервійни» [11]. Не дивно, адже, як слушно зазначає Д. Сенгер у своєму бестселері «Досконала зброя», «розробляти кіберзброю так дешевою, а приховувати її так легко, що це робить її майже нездоланною» [12].

2. *У воєнно-політичній сфері.* Крім активізації кібератак і psy-ops, Росія досі генерує нові й підтримує наявні осередки нестабільності в інших країнах світу (зокрема в Сирії, Лівії та ЦАР), а також учиняє військові провокації проти Заходу в повітряному й морському просторах. Обмеження (із санітарно-епідеміологічних міркувань) міжнародної військової співпраці та відволікання ресурсів держав НАТО на внутрішні заходи боротьби з COVID-19 створило якнайкращі умови для розширення діяльності РФ там, де раніше це було проблематично. Крім того, свій негативний внесок зробили суперечливі внутрішньополітичні процеси в США, на що справедливо вказували авторитетні експерти-міжнародники (як-от К. Волкер [13]). Слід відзначити російські військові спецоперації під прикриттям «гуманітарної допомоги для боротьби з коронавірусом» в Італії та Сербії.

3. *У дипломатичній і зовнішньоекономічній сфері.* Прикриваючись шляхетною метою протидії пандемії COVID-19, Росія почала гіперактивно домагатися зняття з неї санкцій, накладених за протиправну анексію Криму, ведення війни на Донбасі й інші зовнішньополітичні авантюри та міжнародні злочини. І навіть зробила крок назустріч, скасувавши зі свого боку обмеження на ввезення деяких американських і європейських товарів. Хоча перед тим російське керівництво роками розповідало, що західні санкції «корисні для національної економіки» та «лише роблять Росію сильнішою», а зняття контрсанкцій недоцільне й неможливе. Для пом'якшення позиції національних урядів щодо санкційної політики було задіяно й зазначене надання «гуманітарної допомоги», і прокремлівські VIP-«проксі» в публічній сфері. Проте в ООН спроби РФ підкласти міну сповільненої дії під санкційний механізм, протягнувши маніпулятивні резолюції Генасамблеї, закономірно заблокували Україна та її союзники. Вердикт Єврокомісії також був безапеляційним: «[...] ці санкції введені внаслідок дій, які підривають суверенітет, територіальну цілісність та незалежність України [та] не перешкоджають Росії протидіяти спалаху коронавірусу» [14]. У цьому контексті цікаво, на кого зрештою буде покладено відповідальність за зрив виконання «Стратегії-2020»,

яку затвердив В. Путін у 2008 році (не менш фантазійної «божої роси» кремлівської політико-стратегічної думки, аніж пропагандистський міф про «три братські слов'янські народи»), – на половців чи на печенігів?

Pro et contra. Чи ж є реальні підстави для послаблення чи зняття санкційних обмежень із РФ, її юридичних і фізичних осіб? Спробуємо розібратися.

Чи повернула Росія незаконно анексований український Крим? Ні. Ба більше, триває його активне милітаризування. Чи зупинила вона бойові дії російсько-терористичних військ на Донбасі? Ні, українські вояки та мирні жителі й досі гинуть од збройних провокацій, артилерійських вогневих нальотів і підривів мін. Чи відмовилася РФ од практики безпідставного, усупереч нормам міжнародного морського права, затримання суден, що прямують через Керченську протоку? Ні, вона так само зневажає свободу судноплавства. Чи бодай припинила видавання російських паспортів населенню на територіях, які окупувала? Ні, паспорти Росії добровільно-примусово видають мешканцям Криму та Донбасу. Жителі ОРДЛО з 24 квітня 2019 року отримують їх за спрощеною процедурою, а з 24 квітня 2020-го – навіть без сплати державного мита [15].

Та найпоказовішим є те, що РФ не припиняє збройної агресії на Донбасі. Станом на початок 2020 року жертвами російсько-української війни (яка вже триває довше, аніж тривала Друга світова) стали близько 14 000 убитих, до 31 000 поранених і понад 1 500 000 внутрішньо переміщених осіб [16]. Окрім того, Росія незаконно утримує в полоні понад 200 громадян України (військових і цивільних) [17] – ця кількість постійно зростає через свавільні затримання на окупованих територіях ОРДЛО й анексованого Криму, а частину заручників тримають у нелюдських умовах і систематично піддають тортурам і катуванню. Також унаслідок діяльності російсько-окупаційних військ Україна нині в списку країн із найбільшою кількістю жертв і постраждалих од мін [18], а площу замінованих територій в Україні оцінюють у понад 7 тис. км² – це площа п'яти Лондонів, семи Берлінів або чотирнадцяти Будапештів. Досить симптоматично, що водночас на Заході є фахівці, які всупереч очевидним фактам (одне лише застосування Сил спеціальних операцій ЗС РФ проти України [19] тягне на повноцінний *casus belli*) досі вважають російсько-українську війну «громадянським конфліктом», фактично просуваючи прокремлівський наратив [20].

Поширення COVID-19 не загальмувало практики незаконних затримань і викрадень людей, тортур і жорстокого поводження із заарештованими в підконтрольних Росії ОРДЛО. Натомість воно дало можливість бойовикам обмежити доступ міжнародних спостерігачів і гуманітарних організацій до затриманих і місць їхнього ув'язнення. Російська влада повернулася до використання каральної психіатрії проти незгодних, яку систематично застосовували за часів СРСР.

Тому які можуть бути вагомі аргументи – правові, політичні, моральні – для зняття з Росії санкцій? Адже якщо провести паралелі з кримінальним правом (а саме з процедурою умовно-дострокового звільнення від відбування покарання й зняття/погашення судимості), то навіть не юристові цілком очевидно, що дострокове припинення накладених на суб'єкта (РФ) обмежень і його міжнародно-правове «очищення» можливе лише тоді, коли цей суб'єкт «зразковою поведінкою та сумлінним ставленням» довів своє виправлення. Аж ніяк не тоді, коли суб'єкт настійливо провадить свою злочинну діяльність (ще й заявляючи вустами офіційних осіб, що «не планує змінювати свою політику щодо України»).

Тож на користь послаблення чи зняття санкцій із РФ наразі немає жодного раціонального аргументу.

Культура пам'яті та культура прощення. Готовність до поетапного перегляду санкційного режиму в разі припинення протиправної поведінки Росії щодо України задекларували авторитетні західні дипломати, і вона цілком виправдана. Проте спроби одностороннього «замирення агресора» капітулянтськими кроками на кшталт скандального «Мюнхенського плану з 12 пунктів» – це не лише ігнорування норм міжнародного права та зневажання фундаментальних національних інтересів України, що майже зі стовідсотковою ймовірністю означатиме її зникнення з політичної мапи світу, а й чіткий сигнал усім іншим міжнародно-політичним авантюристам про те, що людство так і не засвоїло історичних уроків аншлюсу Австрії та окупації Судет у 1938-му; що ті, хто казав «Ніколи знову», за першої нагоди стрибнули на старі граблі, забувши про свої моральні цінності й правові принципи (зокрема про невідворотність покарання як універсальний запобіжник у кримінальному праві); що в нашому нібито цивілізованому ХХІ столітті, в епоху тотальної інформаційної прозорості, на очах у всього світу можна скоїти збройний переділ кордонів, розв'язати війну просто посеред Європи – і залишитися безкарним. Так, із дати Нюрнберзького трибуналу минуло вже чимало часу, але ж лише три роки тому закінчив роботу Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії в Гаазі. Невже людська пам'ять аж настільки коротка? Крім того, нині в Нідерландах діє трибунал у справі збиття з російського ЗРК «Бук» на Донбасі у 2014 році пасажирського «Боїнга» рейсу МН-17 Малайзійських авіаліній, а в Міжнародному суді ООН розглядають справу «Україна проти РФ» за вчинення актів тероризму та дискримінації.

Не може бути прощення без покаяння. Проте Росія та її «обнулений» очільник не каються. І маркерів різного рівня, зовнішніх і внутрішніх, безліч: це й імперськостворена ономастика, яку використовують російські діячі (як-от «Прибалтика», «Білорусія», «Молдавія», «Цхінвал» тощо), а також умисно неправильні наголоси та прийменники щодо України й

Донбасу (елемент «лінгвістичної війни», за влучним висловом путінського експертника А. Ілларіонова [21]); і маніакальні афірмації про те, що «Росія – не просто країна, а окрема цивілізація»; і творення та використання «новоязу», якому позаздрив би сам Дж. Орвелл («хлопок» замість «вибуху», «задимлення» замість «пожежі», «підтоплення» замість «повені», «жорстка посадка» замість «авіакатастрофи», «від’ємне зростання» замість «падіння» тощо); і подальше використання РАН і РПЦ як інструментів просування пропагандистських наративів у науково-академічній і релігійній сферах відповідно (зокрема шляхом державного замовлення й продукування псевдонаукових матеріалів для заперечення самостійної історичної суб’єктності України, привласнення української історії та культури, виправдання протиправної анексії українського Криму, тиражування інсинуацій щодо нібито «утисків прав вірян» в Україні, виправдання російської агресії на Донбасі тощо); і знищення в нібито «конституціях» підконтрольних РФ «ДНР/ЛНР» згадок про українську мову (а згодом – і встановлення стели з написом «Россия» на в’їзді до непідконтрольної Урядові України території ОРДЛО); і намагання РФ (світської держави, відповідно до ст. 14 її Конституції) «сакралізувати» свій міжнародний злочин, увічливши «Кримнаш» і його організаторів, відповідальних також і за смерті тисяч українців на Донбасі, на стінах головного храму ЗС РФ; і вже зазначена незмінність головних напрямів російської дезінформаційної стратегії (дискредитування США, НАТО й України; нагнітання суспільних суперечностей і експлуатування вже наявних «ліній розколів» у цих державах; підірвання європейської і євроатлантичної солідарності та єдності). Стаття про «реальні уроки 75-річчя Другої світової війни» за підписом В. Путіна лише підкріплює враження історичної некомпетентності, геополітичної неадекватності й стратегічної жалюгідності засліпленого манією власної уявної величі російського керівництва, яке, схоже, досі не може прочуматися від сп’яніння тактичними успіхами у внутрішній і зовнішній політиці часів захмарних цін на вуглеводневі енергоносії, а тому неспроможне засвоїти страхітливі уроки Другої світової. Допоки немає ознак нормалізування, допоки Росія затялася на поведінці, яку можна кваліфікувати як державний тероризм (див. Женевську декларацію щодо тероризму 1987 р.), будь-які розмови про переглядання чи скасування санкцій проти РФ є не більше ніж риторичними вправами, а заходи з нейтралізування російської «вуглеводневої зброї» – абсолютно своєчасний і правильний крок.

Висновки. 1. Поширення COVID-19 демонструє, до яких фундаментальних наслідків можуть призвести події навіть в одній країні в епоху глобалізації. А надто, якщо вона розташована на перетині велелюдних транзитних коридорів. Висловлюючись метафорично, легенький помах крил кажана (або ж порух хвоста панголіна – залежно від того, якої з версій

походження коронавірусу дотримуватися) в Китаї спричинив руйнівний тайфун по всьому світу. І для подолання його наслідків зусиль окремої країни буде недостатньо. Саме тому ізоляціонізм і рафінований національний егоїзм («кожен сам за себе») є докорінно хибними підходами в цій справі – і методологічно, і аксіологічно, і стратегічно.

Одна з особливостей вірусу в тому, що з ним не можна сепаратно домовитися чи «зійтися десь посередині». Його має бути локалізовано та спільними зусиллями поставлено під контроль за допомогою адекватних за своєю жорсткістю заходів, інакше спалахи повторюватимуться знову й знову. Те ж саме стосується й міжнародно-політичних «коронавірусів» – історичного ревізіонізму, неоімперіалізму, великодержавного шовінізму, спроб силової зміни державних кордонів та інших авантюрних політико-некротоманських практик, що повертають світ до Середньовіччя.

2. Як писав свого часу С. Лем у «Големі XIV»: «Найкращий засіб проти розброду в мисленні – досконаліше знання». Найголовніше, що людство має винести з подій останніх років – усвідомлення виняткової необхідності поширення наукового, фактологічного, а не стереотипного, міфологічного світогляду. Останній, звичайно, може бути вигідним деяким особам/групам у їхніх партикулярних інтересах, проте для людства шкідливість поширення такої системи поглядів і переконань є беззаперечною. Необхідно можливими способами боротися зі спробами системного спотворення істинної картини світу з боку всіляких «Cambridge Analytica», «RT/Sputnik», медіагруп «Патріот» та інших «агенцій інтернет-досліджень».

У часи глобальної турбулентності (насамперед у головах людей) і поширення різноманітних фобій украй важко опиратися чарам «сором'язливої привабливості тоталітаризму». Адже страх, як відомо, паралізує інтелект. «Коли ми боїмося, то не здатні бачити речі такими, які вони є. [...] Мислити критично завжди складно, і майже неможливо, коли вам страшно. У мозку, окупованому страхом, немає місця фактам» [22]. Проте тим, хто ладен малодушно пристати на концепцію «громадянські права в обмін на безпеку», слід пам'ятати, що зрештою вони, найпевніше, не матимуть ані громадянських прав, ані безпеки.

3. Світ після приборкання COVID-19 не буде таким, як раніше. Але яким він буде? Не можна сказати точно. Проте можна сміливо стверджувати, що коли ми не розбудимо «розум, що заснув» (унаслідок безпрецедентно тривалого періоду відносного спокою абощо), то постпандемічна «нова нормальність», імовірно, буде не менш хаотичною, аніж нинішня боротьба. Адже нової позитивної візії майбутнього, яка б виходила за межі сучасних моделей (очевидно, що ті ведуть людство в найкращому разі до цивілізаційного й екзистенційного «глухого кута», а в найгіршому – до антиутопії неототалітарного «цифрового концтабору») та давала б змогу ефективно

протидіяти новим викликам, досі ніхто не запропонував. За умов критичної невизначеності горизонт планування значно вужчий, а якісне та реалістичне стратегування стає заледве можливим. Тож імовірність нових глобальних криз і міжнародних конфліктів ще висока.

Спокуса піддати забуттю протиправну анексію українського Криму й війну, яку Росія розв'язала в Україні та яка досі триває, значна. Проте поступитися означає дозволити коронавірусу міжнародної безвідповідальності жити далі – і, з великою імовірністю, мігрувати до інших країн (не лише сусідніх, а й далеко за межі регіону). Недолікована хвороба неодмінно призведе до нового епідемічного спалаху, свавільних порушень норм міжнародного права та силових перекроювань державних кордонів.

Воєнні злочини й злочини проти людства не мають терміну давності. Саме тому питання протиправної російської анексії українського Криму («Судетів ХХІ століття») та подальшої збройної агресії РФ на Донбасі (унаслідок якої, зокрема, із ЗРК «Бук-М1», належного 53-й зенітно-ракетній бригаді ЗС РФ, було збито цивільний Boeing-777 рейсу МН-17 авіакомпанії «Malaysia Airlines» із 298 особами на борту – громадянами 10 держав світу) не є проблемою лише відносин РФ та України. Їх не можна знімати з міжнародного порядку денного, поки не буде відновлено територіальну цілісність України в міжнародно визнаних кордонах. Інакше поширення цього коронавірусу зовнішньополітичного авантюризму й глобальної безвідповідальності стане ще більшою загрозою, аніж пандемія COVID-19.

1. Корсунський С. Час звільнення від ілюзій [Електронний ресурс] // Дзеркало Тижня. 23 травня 2020. Режим доступу: https://dt.ua/SOCIUM/chas-zvinnennya-vid-ilyuziy-348649_.html
2. Reid, T. (2020). *Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare*. New York: Farrar, Straus and Giroux. [in English]
3. У НАТО обговорять нарощення російських сил у Криму та дезінформацію під час пандемії [Електронний ресурс] // Голос Америки. 14 квітня 2020. Режим доступу: <https://ukrainian.voanews.com/a/nato-rosiyski-syly-u-krymu/5371483.html>
4. United Nations (2020). *Secretary-General's remarks to High-Level Dialogue on Press Freedom and Tackling Disinformation in the COVID-19 Context*, 4 May [online]. Available at: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2020-05-04/secretary-generals-remarks-high-level-dialogue-press-freedom-and-tackling-disinformation-the-covid-19-context-bilingual-delivered-scroll-down-for-english-and-french> [in English]
5. EUvsDisinfo (2020). *Figure of the Week: 117 million*, 5 May [online]. Available at: <https://euvsdisinfo.eu/figure-of-the-week-117-millions/> [in English]
6. Security Information Service (2018). *Annual Report of the Security Information Service* [online]. Available at: <https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocní-zpravy/en/ar2018en.pdf.pdf> [in English]
7. Estonian Internal Security Service (2019) *Annual Review-2019* [online]. Available at: https://www.kapo.ee/sites/default/files/public/content_page/Annual%20Review%202019.pdf [in English]
8. Valsts drošības dienests (2019). *Valsts drošības dienests 2019.gada publiskais pārskats* [online]. Available at: <https://vdd.gov.lv/?rt=documents&ac=download&id=54> [in Latvian]; The Constitution Protection Bureau of the Republic of Latvia (2019). *2019 Annual Report* [online]. Available at: http://www.sab.gov.lv/files/Public_report_2019.pdf [in English]
9. Second Investigation Department under the Ministry of National Defence, State Security Department of the Republic of Lithuania (2020). *National Threat Assessment 2020* [online]. Available at: <http://kam.lt/download/67875/2020%20gresmes%20en%20intern%2002%2004.pdf> [in English]

10. Спецслужби Британії: російські хакери намагаються викрасти інформацію щодо протидії COVID-19. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30592588.html>
11. 'Wie die Ukraine zum Testfeld für den Cyberwar wurde' (2020). *Die Welt*, 31 March [online]. Available at: <https://www.welt.de/wirtschaft/webwelt/article206911377/Cyberwar-Wie-die-Ukraine-zum-Testfeld-fuer-den-digitalen-Krieg-wurde.html> [in German]
12. Див.: *Sanger, David*. *The Perfect Weapon: War, Sabotage, and Fear in the Cyber Age*. N.Y.: Crown, 2019. 384 p.
13. Volker K. (2020). 'How Ukraine Vanished in the Fog of Impeachment', *Foreign Policy*, 28 January [online]. Available at: <https://foreignpolicy.com/2020/01/28/ukraine-united-states-russia-zelensky-trump-impeachment-trial/>
14. Санкції проти Росії не заважають їй боротися з коронавірусом – Єврокомісія [Електронний ресурс] // Укрінформ. 6 квітня 2020. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2913197-sankcii-proti-rossii-ne-zavazaut-ij-borotisa-z-koronavirusom-evrokomisia.html>
15. Путин подписал закон о бесплатных паспортах для жителей оккупированного Россией Донбасса [Електронний ресурс] // *ОстроВ*. 24 квітня 2020. Режим доступу: <https://www.ostro.org/general/society/news/589141>
16. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 листопада 2019 року – 15 лютого 2020 року. *Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини*. URL: https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/29thReportUkraine_UA.pdf
17. У СБУ назвали число людей, незаконно позбавлених волі на Донбасі [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. 5 травня 2020. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-sbu-poloneni-donbas/30594326.html>
18. *Сааков В*. Україна – серед лідерів у світі за кількістю жертв мін [Електронний ресурс] // *Deutsche Welle*. 20 листопада 2019. Режим доступу: <https://p.dw.com/p/3TTPe>
19. *Заблоцький В*. Війна «зелених чоловічків» // *Український тиждень*. 2020. № 22 (654). С. 12–15.
20. *Халанчук В*. Експертний фронт «громадянської війни» в Україні [Електронний ресурс] // *Дзеркало тижня*. 8 травня 2020. Режим доступу: https://dt.ua/internal/ekspertnyy-front-gromadyanskoji-viyni-v-ukrayini-347107_.html
21. Путін розпочав війну проти України з мовної агресії в 2013 році – експерт президента Росії [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. 11 травня 2020. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/26845325.html>
22. *Рослінг Г*. Фактологія. 10 хибних уявлень про світ, і чому все набагато краще, ніж ми думаємо / Ганс Рослінг, Анна Рослінг-Рьонлюнд, Уля Рослінг / пер. Ірина Ємельянова. К.: Наш Формат, 2019. 320 с.

Serhii ZUBCHENKO,
PhD in Political Science,
Chief Consultant of the Department of Humanitarian Policy
and Civil Society Development,
Centre for Social Research,
National Institute for Strategic Studies,
veteran of the Russian-Ukrainian war

CORONAVIRUSES OF GLOBAL IRRESPONSIBILITY: NEW OLD THREATS TO NATIONAL RESILIENCE AMID CHRONIC INTERNATIONAL PROBLEMS

Abstract. The article analyses some international political aspects of the COVID-19 pandemic as well as changes in the security environment due to the global spread of the coronavirus infection. The problem areas of national and international anti-epidemic measures are outlined. The author provides specific examples of malicious instrumental usage of COVID-19 by Russia to further destabilise the international legal order and achieve its foreign policy goals running the gamut from large-scale ‘active measures’ in the information space (in particular, to lobby the easing of sanctions for the illegal annexation of the Ukrainian Crimea and waging the war in Donbas) to political and military special operations. The article substantiates the inadmissibility of lifting sanctions and restrictive measures against Russia until the full restoration of Ukraine’s territorial integrity within internationally recognised borders and refusal of Russia’s leadership from the use of state terrorism methods. The author also articulates the need for a solidary consolidated response to emerging and chronic threats to international security, the implementation of common, scientifically-based, and rational measures, without unjustified restrictions on democratic rights and freedoms, to overcome the current COVID-19 pandemic, avoid the recurrence of similar crises in the future, and prevent the spread of other negative trends posing a clear and direct danger to international peace and security.

Keywords: Russian military aggression against Ukraine, international law, COVID-19, diplomacy, foreign policy, national security, geopolitics, hybrid war.